

9. Вечерський В.В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. – К.: НДІТІАМ – Головкивархітектура, 2002. – 594 с.

10. Картины церковной жизни Черниговской епархии их IX-вековой ея истории. – К.: Фото-лито-тип. «С.В. Кульженко», 1911. – 207 с.

11. Енциклопедичний довідник / ред. А.В. Кудрицький. – К.: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1990. – 1006 с.

Юрченко С.Б. Создание иконостаса глуховской Николаевской церкви в 1752–1753 гг.

В статті йде́ть речь о нововьявленном чертеже иконостаса Николаевской церкви в Глухове.

Ключевые слова: архитектура Гетманщины, Андрей Квасов, украинское барокко.

Yurchenko S.B. Creation of iconostasis of St. Nikolas of church in Hlukhiv in 1752–1753

The article is about the draft of iconostasis of St. Niklas church in Hlukhiv.

Key words: architecture of Hetmanat, Andrii Kvasov, Ukrainian baroque

03.04.2017 р.

J

УДК 94(477.53) «1731»

Є.С. Калашиник

**ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ СЕЛА
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII ст.**

**(село Комарівка Полтавського полку
у свідченнях 1731 р. про татарський набір)**

У статті проаналізовано свідчення обивателів с. Комарівка Білицької сотні Полтавського полку про збитки, завдані татарським набігом взимку 1731 р. На основі цих свідчень реконструюються деякі аспекти повсякденного життя козацького села першої половини XVIII ст. Розглядаються відносний склад населення, сім'я, екстер'єр та інтер'єр житла, домашнє та сільське господарство, ремесла, довілля.

Ключові слова: Полтавський полк, Білицька сотня, с. Комарівка, татарський набір 1731 р., повсякдення.

Повсякденню Гетьманщини, як предметній області, історична наука приділяє все більше уваги. Досліджуються побут [22; 33] та демографія міст XVII–XVIII ст. [42], повсякдення старшини та міщанства [3; 27], ремесла [47] тощо. Тенденція до вивчення повсякденного життя міщанства вказаного періоду відчутна і в сусідніх державах [напр. 16]. Однак, відображаючи світогляд XVIII ст., сенатська грамота від 28 серпня 1762 р. вказує на чіткий регламент: «...в Малой России называются городами и состоят десять полковых городов, да сверх того несколько городов таких, кои имеют особенные высочайшие грамоты, да город Глухов, по причине в нем гетманской резиденции, которые от местечек отличны...» [23, арк. 2 зв.]. Дещо відмінно поняття «город» трактує О. Шафонський: «Город в Малой России называли вообще всякое большое селение, обрытое валом, в котором обыкновенно всякой недели бывають торги и в году ярмарки, и где разные ремесленники и Сотенное Правление бывало» [46, с. 35–36]. Але і за розширеним трактуванням терміну зрозуміло – лише категоріями

міста повсякдення обивателів Гетьманщини не може бути описане вичерпно. Поза увагою дослідників залишаються найрізноманітніші аспекти історії переважної більшості малих населених пунктів (містечок, сіл, хуторів), в разі якщо останні не були помічені у «епохальних» історичних подіях або не пройшли сакралізації присутністю «провідників героїчного минулого».

На жаль, комплексні історико-статистичні розвідки, присвячені окремим селам, які проводилися на рубежі XIX–XX ст. [32; 39; 45 та ін.], не започаткували сталої закономірності у академічних дослідженнях козацьких старожитностей. Серед сучасних праць з історії малих населених пунктів Гетьманщини варто звернути увагу на історико-демографічну роботу Ю.В. Волошина, присвячену розкольніцьким слободам півночі Гетьманщини [5, с. 47–81]. У академічній періодиці розвідки, присвячені цій проблематиці, одиничні [напр. 8, с. 9–16; 13 та ін.]. Крім того, на початку 90-х рр. минулого століття вказувалося на перспективність археологічних досліджень козацьких сіл [25, с. 8]. Отже, повсякдення сільських поселень доби Гетьманщини є малодослідженою областю історичного знання. Ми навмисне не звертаємося у цій роботі до корпусу краєзнавчих розвідок, зважаючи (але не поділяючи) на критичне ставлення до краєзнавства як «маргінальної форми любительського і дилетантського «знання» про минуле» деяких сучасних дослідників [17, с. 213].

Метою нашої роботи є реконструкція окремих – документально зафіксованих – аспектів повсякденного життя козацького села першої половини XVIII ст. Об'єктом дослідження обрано с. Комарівку Білицької сотні Полтавського полку. В першу чергу, такий вибір зумовлений тим, що Комарівка представляє собою власне село, яке, не несучи значних адміністративних, торговельних та інших функцій, може виразити різні аспекти сільського повсякдення. По-друге, об'єкт дослідження продиктований суб'єктивним зацікавленням автора у дослідженні історії Білицької сотні як військово-адміністративної одиниці. Предмет дослідження включає головні елементи повсякденного життя, побуту та господарства козацького села доби Гетьманщини.

У XVIII ст. Комарівка, разом із селами Боярка, Злодіївка та Федорівка, входила до складу Білицької сотні¹. На мапах XVIII ст. з них позначена лише Комарівка (рис. 1–3). Інші ж, через прилеглість до сотенного містечка, поступово вливалися до його складу. Відомості щодо часу заснування Комарівки наразі відсутні. Найвірогідніше, вона була осаджена слободою на рубежі XVII–XVIII ст. В універсалі 1715 р. гетьман Іван Скоропадський відмічає, що це село «здавна на уряд обозництва прислушаєт» [7, с. 43]. Всупереч цьому у

1. На сьогодні с. Комарівка адміністративно підпорядковується Чорбівській сільській раді Кобеляцького району Полтавської області. Розташоване у долині лівого берега р. Ворскли, на відстані 7,7 км від центру сільської ради та у 7,4 км від районного центру. За переписом 2001 р. населення села складає 141 особу [20; 21].

Рис. 1. Комарівка на Достовірній ландкарті
межі рік Дніпра і Дінця, 1750 р. Фрагмент

Рис. 2. Комарівка на карті
Єкатерининської провінції, 1765 р. Фрагмент

листуванні про відновлення в козацькому стані жителів різних сіл, 1723 р., вказано, що село Комарівка «...прежде до ратуши Белицкой належало, а после отдано покойному Нащинскому обозному полковому на его уряд обозничества». Комарівських козаків Климентій Нащинський «...повернул себе в підданство [...] до всяких притягаючи подданических повинностей под сотню не допускает» [26, арк. 2]. У компуті 1718 р. село вже показане як маєтність Климентія Нащинського. Однак, у його підданстві перебувало тільки 87 посполитих, а 40 комарівських козаків служили у Білицькій сотні [11, с. 20–22]. За компутом 1721 р. в Комарівці було 44 козацькі двори, а 85 посполитих дворів – у маєтностях Нащинського [11, с. 167–169]. Реєстр походів козаків Полтавського полку 1723 р. повідомляє про 32 комарівських козаки та 12 підпомічників, що ходили у волзький, терський та ладозький походи в складі Білицької сотні [38, арк. 26–27]. За Ревізією 1726 р. у Комарівці 103 козаки та 46 тяглих посполитих. Ревізія 1732 р. фіксує 82 козаки, 7 підсусідків та 62 посполитих – підданих полтавського обозного Лаврентія Никитова – та 92 хутори [7, с. 137]. Ревізія 1759 р. фіксує у Комарівці тільки відданих на ранг полкового обозництва – 21 двір та 38 хат, у яких мешкало 44 сім'ї [37, арк. 468 зв.–469].

Комарівка, як сотенна периферія, була тісно пов'язана з Біликами. З рапорту білицького сотника Павла Кота 1749 р. відомо, що козаки та посполиті Комарівки, а також «денежная сумма, ежели на что потребно было» залучалися до ремонту сотенної фортеці [44, арк. 131]. Опис маєтностей графа Р.Л. Воронцова 1762 р. фіксує «под селом Комаровкою» 10 лісових та 2 сінокісних наділи білицьких посполитих, козаків, та сотенного хорунжого Москаленка [31, арк. 118, 126, 126 зв., 127, 130 зв., 131, 134 зв.]. Біличанин Демко Харченко, наприклад, поставляв сіно зі своєї луки в цій місцевості для збуту на базар у містечко [31, арк. 118]. Так само у складі Білицької сотні в 1764 р. Комарівка переходить у підпорядкування Дніпровського пікінерського полку, згодом – до Новосанжарського повіту Новоросійської губернії, що фіксується, наприклад, картографічними джерелами (рис. 3) [34; 6]. За відомостями В.В. Кривошеї, у 1781 р. Комарівку «тримав» військовий товариш Цурка [24, с. 176]. Протягом 1784–1796 рр. село відноситься до Олексопольського повіту Катерининської провінції, і врешті – входить до складу Чорбівської волості Кобеляцького повіту Полтавської губернії [1, с. 88, 166]. Під час цих перетворень, а саме на 1787 р., населення Комарівки складало 623 чоловіки та 640 жінок [11, с. 165].

Одним із маловідомих джерел, які дозволяють реконструювати довкілля, побут, господарство та, з рештою, повсякдення кількох містечок та сіл Полтавського полку, серед яких знаходиться і Комарівка, є описи збитків, завданих татарськими набігами у 1731, 1739 та 1740 рр. [11; 14; 30]. Такі відомості укладалися з метою відшкодування втрат перед урядом Російської імперії Туреччиною [2, с. 127]. Справи зберігаються у фонді Полтавської полкової канцелярії (ф. 94) Центрального державного історичного архіву України в м. Київ (далі ЦДАУК). До них у своїх дослідженнях зверталися О.М. Апанович [2, с. 127–128] та О.Д. Василюк [4, с. 6–7]. В свою чергу, ми пропонуємо спробу реконструкції елементів сільського повсякдення, використовуючи відомості найдавнішого зі згаданих описів, а саме справи «О взятти в плен малороссийского народа татарами в полку Полтавского в разных местечках во время набегов в российские границы» 1731 р. [30].

Документ датований 10 квітня 1731 р. та записаний на 212 аркушах скорописом XVIII ст. Текст розбитий на блоки: за населеним пунктом (містечком або селом, його куренями та десятками), за становою приналежністю (козак, посполитий), за цеховою належністю (для містечок). Окремо, поєднуючи церковні та майнові втрати, виділені повідомлення священиків. Кожний запис містить ім'я господаря, список втрат (нерухомість, полонені та вбиті родичі або робітники, їх вік, збіжжя, худоба, речі), відомості про особу, яка засвідчує записане – зазвичай це був родич, сусід або просто односелець (рис. 4). Кожний запис підтверджується підписом обивателя або довіреної особи – як правило, отамана чи старости. Окрім того, кожний блок

скріплювали підписи священника та райці (для Комарівки – попа Захарії Яковлева, капітана Івана Трунова та райці Василя Думитрашка). Всього від обивателів Комарівки у справі зафіксовано 131 скаргу [30, арк. 132–148].

Безумовно, цей документ при дослідженні вимагає критичного підходу. Об'єктивно метою його укладання не було охоплення всіх мешканців села та сотні, адже вказувалися лише потерпілі від набігу (на нашу думку – більшість населення). Це простежується за формулюваннями в тексті. Наприклад, збіжжя Семена Оношка вкрали у дворі Йосипа Луценка [30, арк. 144], а скарга за останнім підписом у документі відсутня. До неповного переліку мешканців додамо суб'єктивний фактор. Його ілюструють свідчення на зразок: «лет их не ведает», «имени и полу той дитини... не ведает» тощо. Крім того, з тієї ж причини, свідчення про майнові втрати з різних причин можуть бути завищені (на що вказувала свого часу О.М. Апанович, хоча, через персоніфікацію, вона вважала джерело «більш або менш достовірним» [2, с. 127]) або ж занижені, при ухилянні від податків, скаржниками. Таким чином, потенціал документу не можна вважати вичерпним. Недоречними до нього будуть епітети «єдиний», «унікальний» або «монументальний», як часто висловлюються, наприклад, про Генеральний опис Малоросії 1765–1769 р. [18, с. 113; 42, с. 29; 44, с. 84 та ін.]. Однак, особистісний фактор використаного нами джерела відкриває для досліджень область, яка переважно була недоступна фіскалам П.О. Румянцева – різні аспекти регіонального повсякдення.

Матеріали справи дозволяють з'ясувати лише відносні демографічні показники села. Безпосередньо згадується 131 мешканець Комарівки козацького стану та 136 посполитих. Дві особи належать до духовенства. Також згадуються наймані робітники: наймит Іван Сіроволенко, два челядники – Іван та Дем'ян. Зі скарги Уляни Кирилівни – козачки Лісового куреня Білицької сотні – відомо також, що в Комарівці, у своєму дворі, в полон потрапили її батько, мати, брат і три сестри, що засвідчив її дядько – також мешканець Комарівки. Окрім комарівців, згадується приїжджий регулярний козак Іван Терещенко, який прибув з Глухова, мешкав у козака Микити Десятника та потрапив у татарський полон. У сумі документ фіксує під час набігу в Комарівці та околицях 282 особи різного стану, віку та статі. Підкреслимо, що показана кількість населення перевищує дані компутів та ревізій XVIII ст.²

У козацькому стані в Комарівці зафіксовано 90 осіб чоловічої статі та 41 – жіночої. У посполитих кількісне співвідношення 84 та 50 відповідно, а також дві дитини, стать яких не вказана. Таким чином, статеве співвідношення мешканців, що відображені у відомості (враховуючи дітей), становить 64,5 % для чоловіків та 34,6 % для жінок. Решта припадає на неозначених

2. За сповідальною книгою 1775 р. (коли село вже вийшло зі складу Полтавського полку) населення Комарівки становило 1049 осіб. З яких, за обрахунками В.В. Кривошеї, 81,9 % складав козацький стан, 15,9 % – посполиті, 1,7 % – духовенство [24, с. 176].

Рис. 3. Комарівка у складі Дніпровського пікінерського полку на Приблизній генеральній карті Новоросійської та Азовської губерній, 1775 р. Фрагмент

дітей. До цієї вибірки також не включено приїжджого глухівського козака. Вік обивателів вказувався лише для полонених – і тільки у 28 випадках зі 124. Найбільший віковий показник – 20 років – зазначено для посполитого Омеляна Оношка; найменший – півроку – для Лавріна Сабадашенка з козаків. За вказаними показниками середній вік полоненого з Комарівки складав 8,4 роки. Тобто, у полон потрапляли здебільшого діти. У Табелі втрат по Білицькій сотні на одного полоненого «младого» (всього 137) припадає майже четверо «старых» (всього 517) обох статей та станів [30, арк. 148]. Таким чином, обрахований вище відносний показник стосується лише Комарівки.

За відомістю простежується відносний склад сім'ї обивателів Комарівки. Найбільша кількість родичів зафіксована свідченнями Марії Нерадчихи – 17 осіб. Татари взяли у полон її свекра Михайла Нерадку з дванадцятирічним онуком Матвієм, а також двох ятрівок (дружина брата чоловіка): Марину з шістьма доньками і одним сином та Христину з трьома доньками і сином. Крім того, вцілів чоловік самої Нерадчихи, який на момент запису свідчень комісією від'їжджав за хлібом [30, арк. 138 зв., 140]. Дванадцять полонених членів родини фіксують свідчення Івана Сабадашенка [30, арк. 135 зв., 136] та Федора «Лисого зятя» [30, арк. 145 зв.]. Інші записи називають менше родичів – від одного до семи. Окрім згаданих, документом вказуються такі ступені спорідненості, як двоюрідний брат, дядько, зять, онук, племінник, тесть, теща, тітка, шуряк. Також згадано двох удів – Горпину Куротчиху та Олену Шилиху [30, арк. 138]. Отже, населення могло проживати великими родинами, іноді разом із ріднею чоловіка чи дружини (наприклад, братом тестя та його дітьми), або кількома родинами в одному дворі. В середньому ж у Комарівці сім'я нараховувала близько 4-х осіб. Разом мешкали близькі родичі, що фіксують, наприклад, повідомлення про вбивства: Олєфір Косий вказує, що «с[ы]на его Стефана болного в избѣ скололи» [30, арк. 144], Йосип Сабадашенко – що «отца его [...] стяли и спалили» [30, арк. 145], Іван

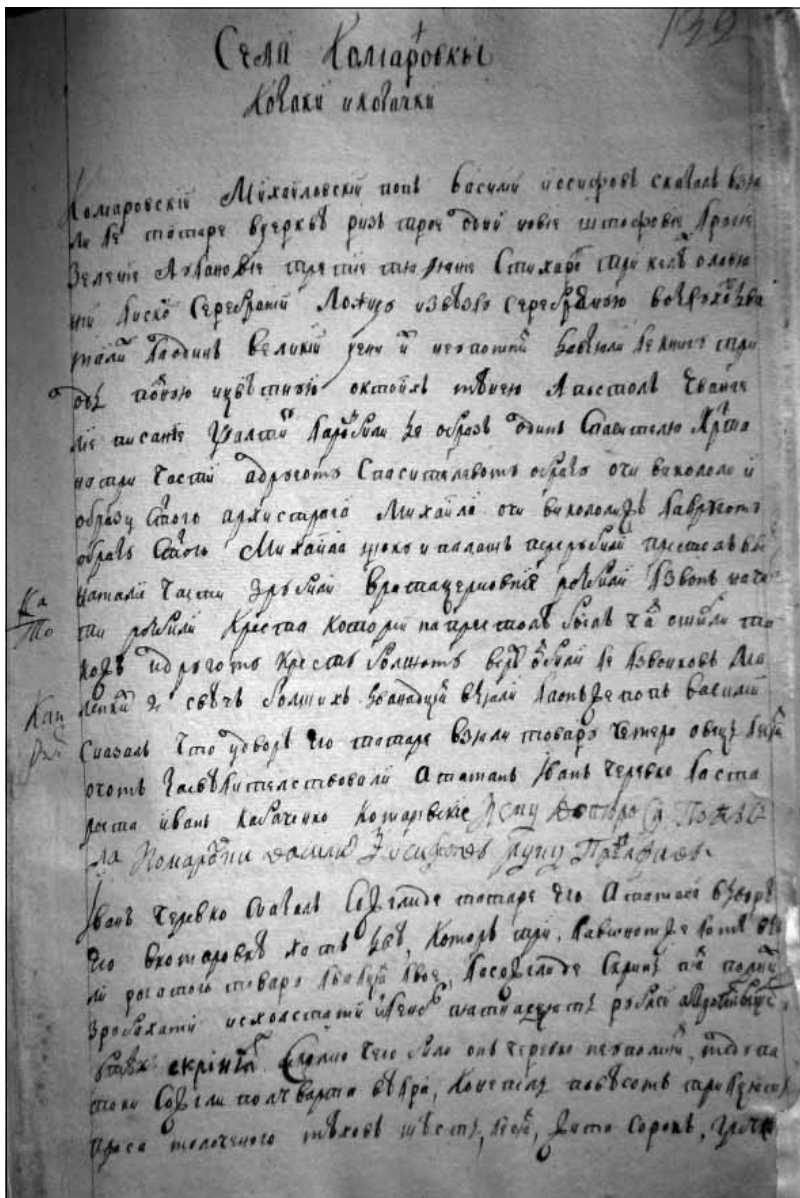

Рис. 4. Титульний аркуш розділу про Комарівку у справі «О взятши в плен...», 1731 р.

Мерненко коротко повідомляє: «отца его Петра убили и двор совсѣмъ сожгли» [30, арк. 145 зв.].

Як і у випадку Уляни Кирилівни з Біликів, за повідомленням посполитого Йосипа Сабадашенка, простежуються родинні зв'язки комарівців із населенням сотенного центру: «...его ж Сабадашенкового тестя Мирона Довбню з двома синами Даниломъ и Андрѣмъ и дочерю Еленою а лѣт их невѣдает, в Бѣликах, в парафії Рождества Б[огороди]ци татаре в полон взяли...» [30, арк. 145]. Відмітимо, що ці свідчення також виявляють адміністративний поділ садиб сотенного містечка за церковними приходами. Біличанин Яким Римаренко згадує у парафії Різдва Богородиці вулицю «Боровицю», що, на нашу думку, є чи не найпершою задокументованою назвою вулиці у Біликах [30, арк. 107].

Забудова села, її екстер'єр та інтер'єр – інший

важливий об'єкт повсякденного простору, який можна простежити за справою про татарський полон. Щодо планувальної структури села відомо, що воно не відрізнялося від містечка тому, що друге є селом, розвинутим завдяки зручному для торгівлі положенню або давньому промислу [41, с. 83]. Опираючись на ці спостереження М. Русова та наведену вище думку О. Шафонського, відмітимо відсутність у селі таких об'єктів, як фортеця, сотенне правління та ярмаркова площа. Це і відносило населений пункт в особливий статус.

З громадських приміщень Комарівки згадується Архістратиго-Михайлівська церква. Деталі інтер'єру храму описує у своїй скарзі піп Василь Іосифов: «...розбили ж образъ одинъ Спасителя Христа на три части, а другому Спасителевому образу очи викололи и образу С[вя]того Архистрат[и]га Михаила очи викололи жъ, да другому образу С[вя]того Михаила щеку и палашъ перерубили. Престоль выкатали, части зрубили. Врата церковніе розбили. Дзвонъ на части розбили. Креста, которій на престоль биль, част сшибли, такожъ и другому кресту болшому верх отбили» [30, арк. 132]. З церкви нападниками було вкрадено: «риз трое, одни новіе штофовіе, другіе зеленіе лудановіе, третіе мядяные. Стихарей три, келѣх оловяній, дискос серебряній, ложичу и звѣзду серебряную, воздухов два малих да одинъ великій, цени их не упомнит. Да взяли де книгу Триодъ постную и цвѣтную, Октоих, Мѣнею, Апостоль, Евангеліе писаніе, Псалтир [...] дзвонковъ маленьких 2, свечъ болшихъ дванадцять взяли» [30, арк. 132].

В одних дослідженнях датою будівництва Михайлівської церкви називається 1782 р. [40, с. 28]. В інших найдавніша згадка про неї датується 1776 р. [29]. Таким чином, досліджуваний нами документ вказує більш ранню (і поки що найдавнішу) дату існування храму. Мурована наступниця первісно дерев'яної церкви була збудована у 1816–1818 рр. [29]. Восени 1922 р. її обстежував М. Я. Рудинський [40, с. 24–25]. У приватному архіві кобеляцького краєзнавця Ю. О. Попруги зберігається фото мурованої Михайлівської церкви із дзвіницею (рис. 5). Останній елемент було прибудовано в 1862 р. [29], що є нижньою межею у датуванні фото.³

Решта забудови села представлена приватними садибами. Типовими для ревізій XVIII ст. одиницями

3. Користуючись нагодою, висловлюємо щирю подяку Юрію Олексійовичу Попрузі за надану можливість опрацювати матеріали його особистого архіву.

обчислення та оподаткування виступають двір та хата. До них прив'язано й відомості справи про татарський полон. У документі маємо безпосередні свідчення про 40 козацьких та стільки ж посполитих дворів. Забудова окремого двору описана не завжди. На позначення втраченої селянами нерухомості часто використані наступні формулювання: «сожгли де татаре двор его в Комаровке совсем», «двор со всем строением татаре сожгли» тощо.

За відомістю найбільш різноманітна забудова була у дворі отамана Івана Черевка – 2 хати, 3 комори, 1 хлів. Йому ж належав тік [30, арк. 132]. Значною кількістю споруд виділялися двори Юска Антоненка (3 хати, 3 комори), Микити Десятника (2 хати, 2 кошари, 1 хлів), Олексія Гордієнка (2 хати, 2 комори) [30, арк. 134, 134–134 зв., 140]. У дворі Іллі Пашенка знаходилися 2 хати та 1 комора [30, арк. 134 зв.], у Андрія Антоненка – 2 хати, у Андрія Бутенка – 3 [30, арк. 133 зв., 134 зв.]. У свідченнях Василя Девятака фіксується 1 хата з 1 коморою [30, арк. 133 зв., 138]. У дворах козаків Харка Максименка, Івана Комендантенка та Микити Перевозниченка і посполитого Олефіра Косого знаходилося по одній хаті [30, арк. 133 зв., 137, 142]. Андрій Бутенко вказує у дворі три хати, які населяло три сім'ї, – по одній хаті займали його брат Микита та зять Пилип Ткач [30, арк. 134 зв.–135].

Отже, головним типом помешкання була хата. Різновидом житлової споруди у Комарівці називається «изба». Найвірогідніше, цей термін вжито на позначення рубленої хати. Вони згадані у власності козака Василя Девятака і посполитих – Олефіра Косого, Андрія Лозенка та Хоми Сліпця [30, арк. 133 зв., 143 зв., 144, 147 зв.]. Рідковживаною назвою, але на позначення господарських споруд, у документі виступає «халупа». Вона фіксується у власності Омелька Шкурупілого та була спалена разом із іншим майном [30, арк. 138].

Без згадки про дворове місце повідомляється про 13 козацьких хат, 1 посполиту та «паламареву хату». Однак, наявність двору часто можна простежити опосередковано. За виразами на зразок «в дому [...] взяли коней четверо, товару девят», «в доме его в селе коней трое» та ін. безперечно розуміється наявність додаткових приміщень, яких потребувала худоба.

Свідчення про втрати хатнього начиння дозволяють скласти уявлення про елементи інтер'єру сільського житла. На жаль, не повідомляється про планування

Рис. 5 Михайлівська церква у с. Комарівка. Фото між 1862–1930-ми рр. Публікується вперше з люб'язного дозволу Ю.О. Попруги

помешкання, що обмежує повноту відомостей.

Серед хатньої оздобы були розповсюджені килими (згадано 9), як правило, по одному у господарстві, але у Грицька Василенка та Горпини Омельченкової було по три [30, арк. 136 зв., 138 зв.]. У семи господарствах згадано скатерті (всього 11), здебільшого по одній, однак Марія Дяченкова мала дві скатерті, а Горпина Омельченкова – чотири [30, арк. 138 зв.]. Йосип Яценко уточнює, що втратив синю скатертину [30, арк. 146].

Іван Комендантенко повідомляє, що втратив у пожежі постіль [30, арк. 137]. Власниками сімох господарств згадуються подушки – всього 28. У вжитку вони перебували у кількості від однієї до семи в одній господі, як, наприклад, у козака Олексія Гордієнка [30, арк. 140]. Крім того, Ганна Мізинка та Марія Дяченкова окремо згадують наволочки [30, арк. 138–138 зв.]. Останні, вірогідно, були забрані для транспортування награваного, оскільки згадуються поряд із пустими мішками – 4 було вкрадено в першій та 25 в другій скаржниці.

У свідченнях звертається увага на кухонне начиння. Документ згадує 13 казанів. Вони виготовлялися переважно з міді. В одному випадку згадано мосяжний, тобто латунний, казан. Ємність казанів обчислювалася у відрах: одне, півтора та два⁴. У свідченнях Йосипа Яценка та Василя Норенка вказано вагу посудин – 7 та 8 фунтів⁵ відповідно [30, арк. 146–147]. Коваль Василь Зінченко вказує й ціну вкраденого в нього казанка – 20 алтин⁶ [30, арк. 144 зв.]. Юско Каракуценко згадує у господарстві сковороду [30, арк. 136]. У невеликій кількості

4. Відро – міра рідини, що дорівнювала 24 840 г [тут і далі міри вказані за 43, с. 158, 159].

5. Фунт – міра ваги, що дорівнювала 393,13 г.

6. Алтин – грошова одиниця, дорівнювала 3 коп.

вказано посуд для пиття – три мідні та дві срібні чарки, два «великі» келихи [30, арк. 138–138 зв., 142, 147].

Інші побутові речі, що перелічуються потерпілими, – рядна (всього вказано 39), сокири (56), пила (1). При господах зберігалися порожні бочки (16) та мішки (390) для збіжжя. Перші здебільшого були спалені, а другі вкрадені. Вказуються різні об'єми бочок – 3 і 5 відер [30, арк. 137, 140]. Серед вкраденого з жител згадується зброя. Із гвинтівкою потрапив у полон Грицько Самарський [30, арк. 138]. У Павла Гресенка, Горпини Омельченкової та Данила Нечаєва забрали рушницю [30, арк. 134 зв., 138 зв., 147]. У дворі Івана Голінчина згорів ріг із порохом [30, арк. 140 зв.], а у Василя Сторожа, Марії Нерадчихи (радше в її чоловіка) і в згаданого вище Данила Нечаєва взяли шаблі [30, арк. 134, 140, 147].

Чи не найбільше розповсюдження серед хатнього начиння мали скрині. Всього в побуті комарівських обивателів їх згадано 33 – переважно по одній в господарстві, але в отамана Івана Черевка й козака Олексія Гордієнка по 5 і в козака Андрія Бутенка – 3 скрині [30, арк. 132, 134 зв., 140]. Вочевидь, на позначення скрині вдова Горпина Куротчиха вживає слово «ларь» [30, арк. 138]. У скринях зберігалися зимовий одяг, сорочки, прикраси, прядиво, полотно, а також гроші. Так, у Івана Черевка та Марії Нерадчихи зі скринь вкрали по 15 рублів, а в Дениса Дудченка – 7 з «полтиною» [30, арк. 132, 140, 141]. Трое обивателів докладно описали вкрадені зі скринь речі. Горпина Омельченкова називає «рубашок женских сѣмъ, мужеских двѣ, кунтушъ кармазиновий, кунтушъ голубий, смушками⁷ бѣлыми подшитий, байбаракъ красний, черними смушками подшитий и кафтанъ китаевий» [30, арк. 138 зв.]. Лаврін Червоний перерахував «кафтанъ туясовий, плахот двѣ, рубахъ пять, запаску гарусову, пугвиць три срібряних» [30, арк. 147 зв.]. У Марії Нерадчихи зникло 8 сорочок та 14 плахот [30, арк. 140]. Федор Комендант вказує ціну скрині – в нього згоріла «скриня в двох золотих» [30, арк. 143]. Як правило, скрині нищилися у пожежі і не забиралися нападниками, вочевидь через громіздкість.

Продовжуючи тему одягу, відмітимо, що в документі у значній кількості згадується понад двадцять його елементів. Обсяг статті не дозволяє докладно зупинитись на кожному, однак, наведемо їх перелік: штани підшиті (3⁸); сорочка (153), з них конкретизуються 16 жіночих, 11 чоловічих та 4 дитячих; плахта (57); опанча (1); китайка «штаметова з гапликами белими срібряними» (1); башлик (17); кобень або кобеняк (3); кунтуш (3); жупан (11), з яких 1 зелений; кожух (9); сермяга (12); свита або свитка (34); каптан (6), з яких 2 червоні, підшиті чорними смушками, а два – байбараки⁹; бурка (1); запаска (8), з них 3 штаметових,

7. Смушка – шкіра новонародженого ягняти, використовувалася для оздоблення одягу.

8. Спеціальний термін на позначення штанів або шароварів вживає Євдокія Дмитренкова, повідомляючи про крадіжку «убранев трое» [30, арк. 142].

9. Байбарак – жіноча святкова шуба особливого покрою.

2 гарусових¹⁰; пояс (10), згадуються сукняні, верблюжий, безовий та 4 шовкові, один з яких ціною в рубль, інший – 7 золотих; шапка (4), одна з яких оцінена в 20 алтин; намітка або серпанок (35); платок (3); чоботи (4 пари), з яких 1 – сап'янові. У свідченнях двадцяти п'яти обивателів інформація про одяг вказується узагальнено, наприклад: «платя мужеского и женского бѣлого», або «одежу и дрантя все» [30, арк. 134 зв., 142, 143]. Дехто згадує викрадені прикраси: чотири «ленти» «ценою на полтину», два намиста «в полтреть рубля», «монисто красное коралловое» (6 шнурів), гудзики срібні (3), серги срібні (4), один срібний перстень. Таким чином, за досліджуваним документом у значній мірі вдається простежити повсякденний набір одягу селян для різних сезонів.

Головним джерелом забезпечення споживацьких потреб селянської родини було сільське господарство [36, с. 19]. Його продукція згадана у скаргах майже всіх обивателів Комарівки. На першому місці було землеробство. Збіжжя, зафіксоване справою про татарський полон, відповідає переліку зернових культур, встановленому дослідниками для другої половини XVIII ст.: жито, пшениця, ячмінь, овес, горох, просо, пшоно, гречка та такі технічні культури, як коноплі й льон [36, с. 23]. Таким чином, значних змін цей асортимент не зазнавав протягом щонайменше століття. За датуванням документу, за втраченим збіжжям не можна судити про обсяг урожаю, але прослідковується приблизна кількість зимових запасів та переважання у них тієї чи іншої культури (табл. 1).

Таблиця 1. с. Комарівка, обсяг втраченого збіжжя, 1731 р.

Культура	Обсяг збіжжя				
	Копя	Міх	Бочка	Чверть	Четверичок
Пшениця (зерно)	82	153,5	4	1,5	–
Пшениця (мука)	–	9,5	2	–	–
Жито (зерно)	60	258	2	–	–
Жито (мука)	–	61,5	2	–	–
Ячмінь (зерно)	8	88	3	–	–
Ячмінь (мука)	–	1,5	–	–	–
Гречка (зерно)	52	263	4	–	–
Гречка (мука)	–	19,5	4	–	–
Пшоно	–	18,5 + "полтреть"	1	–	–
Просо	39	549,5	2,5	–	–
Овес	–	75	–	–	–
Горох	–	7	–	–	1
«Семья»	–	234	1	–	1

Змолочене зерно або мука обраховувалися в «міхах»¹¹,

10. Різновиди шерстяної тканини.

11. Міх, мішок – застаріла міра об'єму збіжжя. За документом не обраховується, оскільки згадуються мішки різного розміру.

«бочках»¹², «чвертях»¹³, «четвериках»¹⁴. Необмолочене збіжжя вимірювалося у «копах»¹⁵. Обрахунок вказує, що найрозповсюдженішою культурою було просо. Однак цікаво, що лише його, згідно документу, татари цінували мало. Два міхи проса з господарства Максима Левченка було вивернуто свиням [30, арк. 144] та п'ять кіп «не молоченого проса стравили конми» у Івана Грінченка [30, арк. 145]. Друге місце за обсягом посідають гречка та жито, на третьому – пшениця. Це суперечить сталій думці про переважання її посівів [36, с. 23]. Крім того, було утрачено «разного хлеба» 60 кіп та 113 міхів, з яких 33 висипали (6 – свиням). Один міх сухарів, згаданий Григорієм Каракуценком [30, арк. 140 зв.], доповнює відомості про продукти землеробства. Зазвичай, мішки забиралися нападниками для своїх потреб.

Технічні культури (конопля та льон) теж зберігалися обмолоченими, не обмолоченими, а також в насінні. Обчислювалися вони тими ж мірами. Документ фіксує запаси коноплі в 77 та півчверті копи, 2 міхи, коноплі «повісом» – 380 та «конопель круг», а також 7,5 міхів і 1 бочка конопляного насіння. Льон згадується у меншій кількості – 6,5 кіп, 11 міхів, 1 бочка, 2 четверика, 1 четверичок, льону «повісом» – 1236.

Цікаво, що серед втраченого збіжжя не згадується тютюн. За «Видением всего полку Полтавского, сколько в оном находится людей табак сеючих» від 19 жовтня 1722 р. четверо комарівців займалися тютюнництвом: Костя Черевко, Прокіп Шило, Василь Стороженко та Максим Лисиченко, сплачуючи 5 алтин податку на рік [28, с. 12]. Троє останніх присутні у справі про татарський полон 1731 р. [30, арк. 132 зв., 133 зв., 135 зв.], але у переліку їхніх збитків тютюн відсутній.

Отаман Іван Черевко згадує про власний тік для обмолоту збіжжя, де в нього було спалено 20 кіп пшениці та вкрадено «сокирти, чересло одно и лемѣшь, серпов шѣсть, кось двѣ» [30, арк. 132 зв.]. П'ятнадцять кіп проса також було спалено на току Семена Славненка [30, арк. 137 зв.]. Асортимент землеробських знарядь типовий: чересла (2), лемеші (3), коси (18), серпи (12).

До продуктів рослинництва також відносяться алкогольні напої. У документі згадуються: горілки 2 куфи¹⁶, горілки простої 1,5 куфи, горілки тернової 2 відра¹⁷, вина – 0,5 куфи, вина простого – 28 відер, пива – 0,5 бочки та «барило вишняку»¹⁸ в две ведре» у старости Івана Кабаченка [30, арк. 143].

Другою за значенням галуззю сільського господарства було тваринництво. На думку О.І. Путро, наявність

12. Бочка – міра об'єму, що дорівнювала 491,96 л

13. Чверть – міра об'єму, що до 1736 р. дорівнювала 131,544 кг.

14. Четверичок – застаріла міра об'єму.

15. Копа – міра необмолоченого збіжжя рівна урожаю з 1/10 десятини. За повідомленням Ілька Пашенка 20 кіп жита складала 1 стіг [30, арк. 134 зв.].

16. Куфа – застаріла міра об'єму, що дорівнювала 40 «государевих відер» = 496,8 л.

17. Відро – застаріла міра об'єму, що дорівнювала 24,84 л. «Відро государеве» – 12,42 л.

18. Вишняк – міцний алкогольний напій на натуральних продуктах.

худоби головним чином визначалася внутрішніми господарськими потребами самого селянського двору, забезпечуючи, в першу чергу, необхідну тяглову силу для землеробства та споживацькі потреби [36, с. 26]. З тяглової худоби у скаргах згадано 30 волів та 154 коней. Незначна кількість корів (13) та биків (6) у збитках, на нашу думку, дозволяє теж віднести їх до волів, а свійські корови (разом 469) згадуються під промисловою назвою «товар» [36, с. 26]. Так, наприклад, у скарзі Василя Зінченка вказано – «товару двѣ корови» [30, арк. 144 зв.]. До останніх відносимо і 2-х однорічних телят – назимків, згаданих Леоном Асауленком та Яцком Неделкою [30, арк. 144 зв., 145 зв.]. З продуктів тваринництва обивателями згадано 16 відер сиру, 3,5 відра масла, волячі, коров'ячі та ін. шкіри, сирі та вичинені (22), вовна (1 бочка), 1,5 міхи лою.

У кількості 201 голови згадуються вівці та 13 – свині. Значна кількість забраних овець (худоби, повільної в пересуванні) наштовхує на думку, що татарський загін, який вчинив напад, не очікував погоні і міг дозволити собі повільний відступ. Це підтверджує і наявність серед награваного важкого сільськогосподарського реманенту – за свідченням Лук'яна Омельченка, з його двору вкрали леміш та чересло [30, арк. 140 зв.]. Кількість овець знаходилася у залежності від розмірів степової землі в господарстві, а свиней – зазвичай зумовлювалося кількістю хлібних продуктів [36, с. 26]. Останніх не уганяли. Переважно їх залишали у загородах, висипаючи збіжжя для звільнення мішків [30, арк. 144, 146, 148]. Проте, у двох випадках тварин було спалено – у отамана Івана Черевка в хліву спалили 12 свиней, у козака Семена Славненка – одну [29, арк. 132 зв., 137 зв.]. Сало було вкрадено або втрачено у вогні у 20 господарствах. Воно обчислювалося «мотками» (всього 46), як у скарзі Мотрони Гавриленківни [30, арк. 141 зв.].

Сіно для худоби згадується у збитках старости Івана Кабаченка – 20 возів особистого та 20 – заготованого для драгунських коней [30, арк. 143], що фіксує звичайну для посполитства повинність.

Однією зі статей прибутку сільського господарства було бджільництво [36, с. 27]. Документ фіксує, що у господарстві отамана Івана Черевка було спалено 150 пустих вуликів, у Ілька Пашенка – 20, а в Івана Комендантенка – 2 [30, арк. 132, 134 зв., 137]. Селяни зберігали прісний мед та мед-патоку. У восьми господарствах було привласнено понад 40 відер меду. Наприклад, Горпина Омельченкова повідомляє, що нападники випили бочку меду ємністю 30 відер [30, арк. 138 зв.]. Вона ж згадує 1 фунт воску [30, арк. 138 зв.].

Сільське господарство було як присадибним, так і виносилось на хутори. Наприклад, у Івана Панчатенка (потрапив в полон із дружиною Меланією та п'ятирічною донькою Азарією) забрали дві корови з хутора Івана Мороховенка в трьох верстах від Комарівки «у Перещепиних озеръ» [30, арк. 144 зв.]. У Івана Зінченка спалили хутір на Говтвянському шляху, у 5 верстах

від села, на р. Вовчій, «где згорѣло хлеба немолоченного пшениць двадцят пят копь, ячменю осмь копь, проса девят копь, молоченного гречки шест мѣховъ, проса осмь мѣхов. В том же его хуторѣ товару девятеро, овецъ осмь заняли» [30, арк. 144 зв.]. Крім цього у скаргах згадуються ще сім хуторів: Грицька Данильченка, Семена Дудченка, Федора Захаренка, Марії Нерадчихи, Гаків, Колибабин, Постолників [30, арк. 144 зв., 145, 145 зв.]. Вони фіксуються на відстані від 1 (Гаків) до 20 (Колибабин) верст від Комарівки. Хутірське господарство часто велося спільно. Йосип Сабадашенко, наприклад, ділив хутір із тестем – Мироном Довбнею [30, арк. 145], Федір «Лисого зят» – із Грицьком Данильченком [30, арк. 145 зв.] та ін.

Ремесла та промисли селян носили домашній характер. У справі безпосередньо згадуються (або відслідковуються за згадками інструментів) коваль – Василь Зінченко [30, арк. 144 зв.]; кравці – Харко Максименко, Федір Чорнобривець, Леон Герасименко [30, арк. 133 зв., 143–143 зв., 145 зв.]; швець – Павло Залісний [30, арк. 144]; ткачі – Лук'ян Ткач, Данило Славленко, Федір Лисого зят, Назар Зозуля, Іван Соболю, Василь Дубослієв, Іван Безбровченко, Ісаї Зозуля [30, арк. 143 зв., 144, 145 зв., 146, 147 зв., 148]. Цілком можливо, що Данило Зелений був кушніром, маючи «скофу кушнірскую желѣзную» [30, арк. 147], а Прокіп Шило теслював, тримаючи у господі «сокир три сверделъ одинь, стругов два» [30, арк. 132 зв.]. Крім того Данило Нечаєв та Данило Зелений чоботарювали [30, арк. 147]. Господарство ремісників мало чим відрізнялося від інших селян – серед збитків майстрами перераховуються ті ж збіжжя, худоба, одяг, посуд тощо. Однак додатково вони заробляли тим чи іншим ремеслом. При цьому не зафіксована їх належність до спеціалізованих цехів.

У багатьох ремісників під час набігу постраждали інструменти та вироби. Наприклад, у кравця Харка Максименка татари «взяли ножици и залѣзо кравецкое» [30, арк. 133 зв.], Леона Герасименка – «ножици кравецкіє» [30, арк. 145 зв.], у Федора Чорнобривця «чужихъ пошитих свить три взяли» [30, арк. 143–143 зв.]. Лук'ян Ткач вказує, що в нього «з верстата полотно двадцят пять аршинъ¹⁹ татаре вирезали» [30, арк. 143 зв.]. Ткач Данило Славленко показав, що «чужого виробленного полотна згорѣло пять десять аршинъ, верстатовъ ткацкихъ два и всякое ткацкое начине» [30, арк. 144]. Дехто з ткачів вказував замовника продукції: у Василя Дубослієва – полотно Уляни Маньковської та Марії Казанкової, сукно Федора Стефаненка; у Івана Безбровченка – сукно Тимофія Мізиненкового; у Ісаї Зозулі – полотно козачки Олени Шилихи та основа «мужички» Марії Хлестунки [30, арк. 147 зв., 148]. У чоботарів постраждали і сировина, і продукція: у Данила Нечаєва «чиненихъ шкуръ сѣмь, двадцятъ парь кроеннихъ чобогъ, шитихъ чобогъ чтири пари» [30, арк. 147], у Данила Зеленого – «шкуръ чиненнихъ пять, кроеннихъ чобогъ осмь парь» [30, арк. 147].

19. Аршин – застаріла міра довжини, дорівнювала 72 см.

З ремісничого реманенту в господарствах комарівців справа про татарський полон перелічує 4 ткацькі верстати, 16 свердел (з них 1 – «на верстату»), 5 доліт, 3 струги, 1 тесло, 1 ніж «добрий», 2 ножиць, 1 скофу кушнірську, 2 «скобелки», 7 ложників (два з них за ціною по рублю кожен). Повідомляється і про значний обсяг вкраденої або спаленої продукції: холсту – 9 сувоїв та 230 ліктів²⁰; полотна – 675 аршинів та 110 ліктів (з них 2 арш. лляного та 10 конопляного полотна); сукна – 247 аршинів та 280 ліктів (виділяються свитне та валяне сукно); основи – 95 аршинів, 30 ліктів та 4 мотки; шовку – 2 лікті тощо.

Картину ремісництва та промислів у Комарівці доповнюють спостереження над антропонімією населення [18, с. 33]. Документ фіксує наступні прізвища, похідні від роду занять власника: Бондарка, Бражниченкова, Дегтяренко, Десятник, Дудничка, Дудченко, Дяченкова, Коваль, Комендант, Комендантенко, Кошелник, Кушніренко, Листоношова, Лихваренко, Мерненко, Мерочникова, Олійникова, Осавуленко, Паламар, Сторож, Ткач, Швець, Шевченчиха, Шевчиха. Цей перелік, доповнений антропонімічними даними з попередніх компутів – 1718 та 1721 рр. [10, с. 198–200; 11, с. 167–169], вказує на місцеве утворення та побутування вказаних прізвищ, а отже – на розповсюдження тих чи інших занять населення.

Окрім рис побуту джерело дозволяє виявити ознаки довколишнього світу в уявленні селян Комарівки. Проаналізовані вище відомості про довколишні хутори вказують на радіус господарської округи до 20 верст, що відповідає денному переходу [15, с. 282]. Тут доречно відмітити згадки у документі транспортних засобів у господарствах Комарівки. Головним чином селяни пересувалися верховими кінями. Джерело згадує 14 сідел (у тексті, як правило, названих кульбаками) і 4 вуздечки. Гужовий транспорт представлено возами, яких згадано шість, при чому в господарстві Ілька Пашенка – три [30, арк. 134 зв.]. Крім наземного транспорту, в господарстві козака Микити Десятника татари спалили два човни [30, арк. 134].

Повідомлення втікачів з полону фіксують географічні знання населення. Шлях татарського загону наприкінці зими 1731 р. вів за Дніпро, а далі розділявся, що видно на загальному тлі скарг по сотні. Шість з семи комарівських втікачів називають географічні орієнтири. Козака Уласа Догтяренка полонили в лісі за версту від Комарівки, а втік він за Дніпром, на річці Саксаган [30, арк. 133]. Максим Гавриленко втік за Дніпром, на річці Омельничок [30, арк. 140 зв.]. Дениса Дудченка полонили на Гаковому хуторі за версту від Комарівки, разом із сином та онуками, а за Дніпром, в Коробейному, його відбили запорожці [30, арк. 141]. Нестора Литвина, разом із дружиною і трьома дітьми, та Стефана Ісаєнка за порожці відбили під Очаковом [30, арк. 143, 146]. Іван Зінченко, якого полонили в хуторі на Говтвянському

20. Лікоть – застаріла міра довжини, дорівнювала 58,5 см.

шляху над р. Вовчою, у 5 верстах від Комарівки, повідомляє, що повернувся за вісім днів, а втік з-за Дніпра, з ур. Саксари [30, арк. 144 зв.]. Географічні знання ілюструють також економічні зв'язки. Так, у дворі Василя Зінченка серед іншого збіжжя згоріло «соли кримской одинь мѣхъ» [30, арк. 144 зв.]. Тобто географічні знання селянства сягали далекого півдня сучасної України. Крім прямих повідомлень, опосередковані дані дають прізвища, похідні від топонімів та етнізмів: Белоцерковец, Литвин, Самарский.

Таким чином, відомість про збитки, завдані татарським набігом 1731 р., надає значний обсяг інформації щодо повсякденного життя села першої половини XVIII ст. Скарги обивателів с. Комарівка, обраного в якості прикладу, дозволяють проаналізувати такі аспекти, як демографія, забудова та побут села, ремесла, промисли та сільське господарство, географічні відомості. Крім того, джерело може бути використаним у генеалогічних дослідженнях. Завдяки йому були встановлені наступні дані: кількість та співвідношення населення Комарівки обох статей у козацькому та посполитому станах; відносний (через частковість свідчень) середній вік полонених (8,4 р.), який вказує, що до ясиру потрапляли здебільшого діти, навіть немовлята; відносний (з вказаної вище причини) середній склад сім'ї склав близько 4-х осіб, при найбільших показниках 12 та 17 членів родини, як ближньої так і дальньої; родинні зв'язки з найближчими населеними пунктами, зокрема сотенним центром – Біликами. Проілюстровано забудову села, яку традиційно утворювали хати, з двором або без, та допоміжні господарські приміщення – комори, хліви, кошари, токи. Єдиною громадською спорудою у Комарівці документ називає Михайлівську церкву, подаючи частковий опис її внутрішнього убранства. Також до наукового обігу введено маловідоме зображення церкви у с. Комарівка, датоване рубезем XIX–XX ст. Аналіз хатнього начиння, згаданого документом, дозволив певною мірою простежити інтер'єр житла, уникаючи розповсюджених узагальнень. Аналогічну інформацію отримано з описів одягу, взуття та прикрас. За кількістю збіжжя та продуктів простежено першість рослинництва у сільському господарстві, у якому домінували такі культури, як просо, гречка, жито та пшениця. Для тваринництва встановлено приблизну кількість тяглової, великої та дрібної рогатої худоби. На матеріалах відомості простежено, що сільське господарство було як присадибним, так і хутірським. За згаданими джерелом відстанями до хуторів (1–20 верст) простежено господарську округу с. Комарівка. На матеріалах справи про татарський полон 1731 р. показано, що ремесла та промисли обивателів Комарівки були домашніми і, головним чином, орієновані на господарські та побутові потреби селян. Це відображено у переліку професій, зафіксованих у Комарівці документом. Врешті, свідчення селян дозволяють простежити їх

знання про світ поза повсякденними роботами – специфічний, південний, вектор джерела вказує, що селянам Комарівки були відомі, окрім іншого, місцевості далекого півдня сучасної України.

Насамкінець відмітимо, що й аналіз рис повсякдення конкретного села у Гетьманщині в окремо взятому полку та окремо взятій сотні надає відомості лише щодо вузького ареалу. Тільки у Полтавському полку за картами XVIII ст. відомі такі села: Бурти, Гожули, Горішні Млини, Івашки, Лелюхівка, Лучки, Мильці, Мачухи, Пушкарівка, Рибці, Супрунівка, Тахтаулове, Ханделіївка, Чернечий Яр, Шедієве, Шостаки та ін. Отже, виявлення, дослідження та узагальнення документальних та археологічних відомостей про особливості їх побуту, ведення господарства та врешті повсякдення й кореляція їх з історичними процесами дозволить вийти за рамки «міських студій» і виявити спільні закономірності на тлі Гетьманщини.

ПОСИЛАННЯ

1. Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1648–1941 рр.): Довідник з історії адміністративно-територіального поділу / редкол. Білоус Г.П. та ін. – Вид. друге, перероб. і доп. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012. – 400 с.
2. Апанович О.М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. / О.М. Апанович. – К.: Наукова думка, 1969. – 223 с.
3. Бытовая малорусская обстановка в документах XVII–XVIII ст. // Киевская старина. – Том XIX. Октябрь. – К.: Тип. А. Давиденко, аренд Л. Штаммом, 1887. – С. 336–356.
4. Василюк О.Д. Документи східної тематики із фондів Центрального державного історичного архіву, м. Київ / О.Д. Василюк // Східний світ. – К., 2009. – № 2. – С. 5–9.
5. Волошин Ю.В. Розкольніцькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII ст. (історико-демографічний аспект) / Юрій Волошин. – Полтава: АСМІ, 2005. – 312 с.
6. Генеральная карта Новороссийской губернии, 1779 г. – [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://www.ukrainianline.info/maps/generalnaya-karta-novorossijskoj-gubernii-1779-god-latyn> (19.10.2016).
7. Генеральне слідство про маєтність Полтавського полку 1729–1730 / Упоряд. Л.І. Бутич. – Полтава: ВАТ «Видавництво «Полтава», 2007. – 176 с.
8. Дегтярьов С.І. Опис села Велике Устя 1760 р. / С.І. Дегтярьов // Козацькі старожитності Лівобережжя Дніпра XV–XVIII ст.: зб. матер. І Міжрег. Археолог. Чит. (Охтирка 19–20 жовтня 2015 р.). – Суми: Сумський державний університет, 2015. – С. 8–16.
9. Дело о починенных разорениях татарами в полку Полтавском и о взятии ими в полон людей. 1739 г. // ЦДІАУК, ф. 94, оп. 2, спр. 33, 297 арк.
10. Джерела з історії Полтавського полку. Сер. XVII–XVIII ст. Т. I.: Компюти та ревізії Полтавського полку. Компут 1649 р. Компут 1718 р. / Упоряд. Мокляк В.О. – Полтава: АСМІ, 2007. – 400 с.
11. Джерела з історії Полтавського полку (середина XVII – XVIII ст.) Т. II: Компюти та ревізії Полтавського полку. Компут 1721 р. / Упоряд. Мокляк В.О. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2010. – 436 с.
12. Джерела з історії України. Т. 10. / Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX ст. / Упор. А. Бойко. – Запоріжжя, 2009. – 434 с.
13. Железко Р. Село Володькова Дівиця Ніжинського козацького полку в XVII – XVIII ст. / Роман Железко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: зб. наук. ст. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2014. – Вип. 23. – С. 336–342.
14. Именная ведомость о взятии во время набегов от тамошней Портою на российской границе малороссийских обывателей з полку Полтавского пятого числа в плен. 1740 г. // ЦДІАУК, ф. 94, оп. 2, спр. 63, 60 арк.
15. Калашник Є.С. Сотенні містечка Полтавського полку в описі маєтностей Р.Л. Воронцова 1762 р. / Є.С. Калашник // Сіверщина в історії України. Зб. наук. пр. – Вип. 9. – К. – Глухів: Вид. Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2016. – С. 274–283.
16. Каменский А.Б. Повседневность русских городских обывателей: Исторические анекдоты из провинциальной жизни

XVIII века. – М.: Рос. гос. гуманист. ун-т, 2006. – 403 с.

17. Кирчанів М. Діапазон можливостей мікроісторії в Україні: інший у баченні «людей другого плану» / Максим Кирчанів // Регіональна історія України. Зб. наук. ст. – Вип. 6. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – С. 211–222.

18. Коваленко О.В. Полтава XVII – XVIII століть / Оксана Коваленко. – К.: Видавець Олег Філюк, 2015. – 232 с.

19. Коваленко О.В. Ремісничі цехи Полтавського полку першої чверті XVIII ст. / О.В. Коваленко // Історична пам'ять. – Полтава, 2012. – № 28. – С. 32–45.

20. Комарівка (Кобеляцький район). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://mario.net/0/5944559/> (28.10.2016 р.).

21. Комаровка с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://galleryua.com/photo/kobelyakskij-rajon/8026-komarivka/> (28.10.2016 р.).

22. Компан О.С. Міста України в другій половині XVII ст. / О.С. Компан. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 387 с.

23. Копии доношений кобеляцкого атамана Крысы и грамоты сената о злоупотреблениях старшин назначенных для отдачи мм. Кобеляки, Новые Сенжары и Белицы графу Воронцову. 1762 р. // ЦДІАУК, ф. 269, оп. 1, спр. 3925, 23 арк.

24. Кривошея В.В. Українське козацтво в національній пам'яті. Полтавський полк. Монографія: у 2 т. / Кривошея В.В. – Чернівці: Видавець Лозовий В.М., 2014. – Т. II. – 496 с.

25. Кулатова І.М. Старожитності козацької доби на Полтавщині / І.М. Кулатова // Козацькі старожитності Полтавщини: Зб. наук. праць. – Полтава, 1993. – Вип. 1. – С. 6–16.

26. Листування з військовим канцеляристом Василем Биковським про відновлення у козацькому стані жителів сс. Лучок, Рибців та Комарівки Полтавського полку, привернутими у підданство місцевими державцями. 1723 // ЦДІАУК, ф. 51, оп. 3, спр. 1159, 8 арк.

27. Мірза-Авакянц Н. З побуту української старшини XVII віку / Н. Мірза-Авакянц // Козацькі старожитності Полтавщини. Зб. наук. праць. – Полтава, 1994. – Вип. 2. – С. 33–76.

28. Модзалевский В.Л. Материалы для истории Полтавского полка / В.Л. Модзалевский // Тр. ПУАК. – Полтава: Эл. Типо-літографія Г.И. Маркевича, 1906. – Вип. 2: Приложения. – С. 1–57.

29. Мокляк В.О., Пустовіт Т.П. Комарівка с., Кобеляцький рн. Православної церкви громада. Михайлівська церква. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://historypoltava.org.ua/?p=4507> (27.11.2016 р.).

30. О взятии в плен малороссийского народа татарами в полку Полтавского в разных местечках во время набегов в российские границы. 1731 // ЦДІАУК, ф. 94, оп. 2, спр. 32, 212 арк.

31. Описание местечек Кобеляки, Беликов, Новые Сенжары, принадлежащих графу Воронцову. 1756 // ЦДІАУК, ф. 269, оп. 1, спр. 1941, 449 арк.

32. Пирский Н. Историко-статистический очерк села Ханделевки, Кобеляцкого уезда, и находящейся в нем Покровской церкви / Н. Пирский // Полтавские епархиальные ведомости. – Полтава: В типографии Н. Пигуренко, 1897. – № 1. Отдел неофициальный. – С. 12–22.

33. Пляшко Л.А. Подорож до міста XVIII століття / Л.А. Пляшко. – К.: Наукова думка, 1980. – 152 с.

34. Примерная Генеральная Карта Новороссийской и Азовской Губерний, 1775 г. – [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://www.ukrainianline.info/maps/primernaya-generalnaya-karta-novorossijskoj-i-azovskoj-gubernij-1775-god> (19.10.2016 р.).

35. Прихожий К. Местечко Келеберда (Кременчугского уезда) / К. Прихожий // Полтавские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. – Полтава: В типогр. Н. Пигуренко, 1872. – № 13, (1 июля). – С. 471–485.

36. Путро А.И. Левобережная Украина в составе Российского государства во второй половине XVIII в. (Некоторые вопросы социально-экономического и общественно-политического развития) / А.И. Путро. – К.: Головное издательство издательского объединения «Вища школа», 1988. – 142 с.

37. Ревізія Полтавського полку. 1759 р. // ЦДІАУК, ф. 51, оп. 3, спр. 19351, 532 арк.

38. Реєстр козаків, полкової, сотенної старшини, бунчукових і значкових товаришів з переліком військових походів, в яких вони брали участь та козаків, які через убогість були звільнені від походів. 1724, 1725, 1734 // ЦДІАУК, ф. 51, оп. 3, спр. 1335, 92 арк.

39. Романовский П. Сведения о местечке Белики и его предместьи Боярка Кобеляцкого уезда / П. Романовский // Полтавские епархиальные ведомости. – Полтава: В типогр. Н. Пигуренко, 1890. – № 5. Отдел неофициальный. – С. 173–177.

40. Рудинський М.Я. Результати екскурсії в Кременчугський та Кобеляцький повіти 20.IX – 29.X.1922 р. (доповідь Полтавському науковому товариству) / М.Я. Рудинський // Археологічний літопис Лівобережної України. – Полтава: Археологія, 2003. – №№ 2/2002–

1/2003. – С. 23–29.

41. Русов М.А. Поселения и постройки крестьян Полтавской губернии / М.А. Русов // Сборник Харьковского историко-филологического общества. Труды харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда. – Т. II-й, ч. I-я и II-я. – Харьков: Типо-Литография «Печатное Дело», 1902. – С. 71–120.

42. Сердюк І.О. Полкових городів обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст. / Ігор Сердюк. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. – 304 с.

43. Сидоренко О.Ф. Історична метрологія Лівобережної України XVIII ст. / О.Ф. Сидоренко. – Київ: Наукова думка, 1975. – 168 с.

44. Справа про ремонт фортець в столиці, полкових і сотенних містах Лівобережної України, прикордонних ретраншементів та артилерії. 1747 // ЦДІАУК, ф. 51, оп. 3, спр. 8840, 519 арк.

45. Федоренко П.К. Воронковская сотня Переяславского полка по Румянцевской описи / П.К. Федоренко // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вип. 12. – Полтава: Електр. тип. Г.И. Маркевича, 1915. – С. 79–227.

46. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малья России, из частей коей оно наместничество составлено, сочиненное действительным статским советником и кавалером Афанасием Шафонским, с четырьмя географическими картами. В Чернигове, 1786 года [Изд. М.И. Судьенко]. – К.: Тип. Императорского университета св. Владимира, 1851. – XXII, 697 с.

47. Яремченко В. Професії та ремісничі спеціальності населення Полтавського полку у середині XVII століття (за писемними джерелами) / Віталій Яремченко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Зб. наук. ст. – Вип. 15. – Ч. II. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2006. – С. 36–50.

Калашник Е.С. Повседневная жизнь села первой половины XVIII в. (село Комаровка Полтавского полка в показаниях о татарском набеге, 1731 г.)

В статье проанализированы свидетельства обывателей с. Комаровка Белицкой сотни Полтавского полка о убытках, причиненных татарским набегом 1731 г. На основании жалоб реконструируются некоторые аспекты повседневной жизни казацкого села в первой трети XVIII в. Рассматриваются относительный состав населения, семья, экстерьер и интерьер застройки, домашнее и сельское хозяйство, ремесла, окружающая среда.

Ключевые слова: Полтавский полк, Белицкая сотня, с. Комаровка, татарский набег 1731 г., повседневность.

Kalashnyk Ye.S. Daily life of the village in the first half of the XVIII century. (Komarivka village of the Poltava regiment in testimony about tatar invasion of the 1731)

In the article the testimonies of residents of Komarivka village of Bilyky squadron of Poltava regiment, about losses caused by the tatar raid in the winter 1731 is analyzed. Some aspects of the daily life of the village in the first half of the XVIII century is reconstructed on complaints of the residents. The text describes the relative composition of the population, the family, the exterior and interior of the buildings, agriculture, crafts and the environment.

Key words: Poltava regiment, Bilyky squadron, Komarivka village, tatar foray in 1731, daily life.

24.03.2017 р.

j